

Bursche Aleksander, *Emisje autonomiczne Mezji i Tracji oraz ich rozpowszechnienie w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1984, t. 1, s. 235–244.

<https://doi.org/10.14746/bp.1984.1.20>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/55698>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

EMISJE AUTONOMICZNE MEZJI I TRACJI ORAZ ICH ROZPOWSZECHNIENIE W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHÓDNIEJ

ALEKSANDER BURSCHÉ

Monety Mezji i Tracji, podobnie jak większość emisji autonomicznych okresu Wczesnego Cesarstwa, były wybijane z brązu, mosiądzu lub miedzi przez władze miejskie w celu zaspokojenia rynku lokalnego na zdawkowy pieniądz, w sytuacji niedoboru monety senatorskiej¹. W prowincji Tracji w różnych okresach od I do III w. działało 21 mennic, w Mezji Dolnej biło swoje monety 7 ośrodków², a w Mezji Górnej w latach 239 - 255 funkcjonowała mennica w Viminacium. Emisjami tej kolonii nie będę się jednak zajmować, gdyż trudno je zaliczyć w poczet klasycznych monet autonomicznych, ze względu na ich specyficzne przeznaczenie i wiążące się z nim szerokie rozpowszechnienie w prowincjach naddunajskich³. Natomiast wyraźna spójność w charakterze materiału numizmatycznego Mezji Dolnej i Tracji, widoczna zarówno na samych monetach, jak i w historii mennic czy w znaleziskach, pozwala potraktować go łącznie.

Emisje Mezji Dolnej posiadają dobry katalog, wymagający już jednak wielu uzupełnień⁴. Znacznie gorzej przedstawia się stan opracowania mennic trackich. Tylko 10 z nich posiada monografię⁵, monety pozostałych, w tym

---

¹ J. P. Callu, *La politique monétaire des empereurs Romains de 238 à 311*, Paris 1969; M. H. Crawford, *Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine*, ANRW II, 2 (1975), s. 572 nn.; A. Kunisz, *Rola pieniądza proveniencji prowincjonalnej w systemie monetarnym Cesarstwa Rzymskiego*, (w:) *Prowincje rzymskie i ich znaczenie w ramach Imperium*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 87 - 103.

² T. B. Jones, *A Numismatic Riddle. The So-called Greek Imperial*, Proceedings of the American Philosophical Society, 107, 1963, s. 308 n.

³ G. Orlov, *Viminacium — emisije lokalnog novca*, Beograd-Pozarevac 1970; S. Dušanic, *The Era of Viminacium*, (w:) *Frappé et ateliers monétaires dans l'antiquité et moyen-âge*, Beograd 1976, s. 53 - 58; J. Fitz, *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts*, II, Budapest — Bonn 1978.

⁴ B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I - II, Berlin 1898 - 1910.

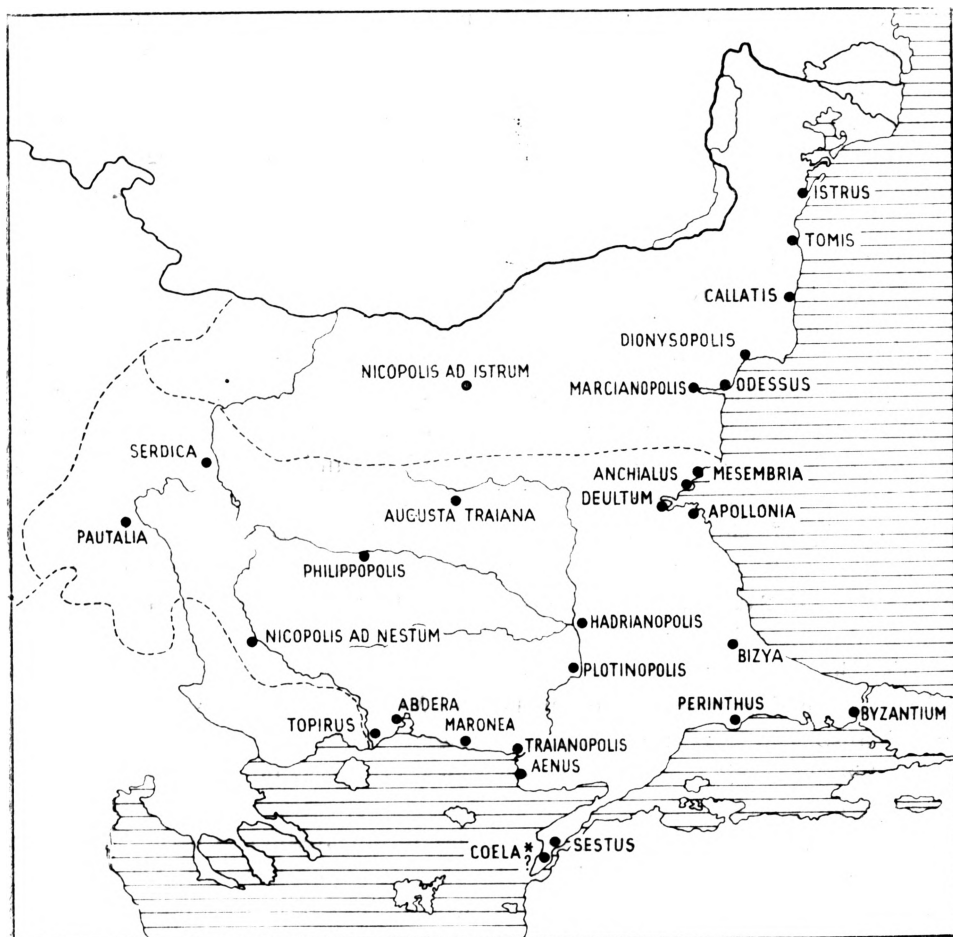
⁵ Abdera, Aenus, Anchialus: Max L. Strack, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, II 1, 1: Thrakien, Berlin 1912; Pautalia: B. Pick, *Die Münzen von Pautalia*, Berlin

o dużym znaczeniu, jak np. Hadrianopolis czy Mesembria, dotąd nie zostały ujęte w szerszym katalogu. Ogranicza to możliwości ustaleń dotyczących zakresu działalności mennic, a co za tym idzie — wyciągania wniosków natury historyczno-ekonomicznej. Poważnie także utrudnia badania lokalnej rzeźby, architektury, religii czy prozopografii, przeprowadzane na podstawie analizy legend i wyobrażeń na monetach autonomicznych. Studia te są w niewielkim stopniu zaawansowane, a badacze są w praktyce często zmuszeni do wykorzystywania przestarzałego i bardzo niepełnego opracowania N. A. Mušmova⁶.

Jak wskazują skarby, największą liczbę monet emitowały Marcianopolis

1910; L. Ružička, *Die Münzen von Pautalia*, IAI, 7, 1932/33, s. 1 - 216; Serdica: L. Ružička, *Die Münzen von Serdica*, Numismatische Zeitschrift, 48 (8), 1915, s. 1 - 82; N. A. Mušmov, *Les monnaies et les ateliers monétaires de Serdica*, Sofia 1926; Philippopolis: N. A. Mušmov, *Les monnaies antiques de Philippopolis*, (w:) Godišnik na Narodnata Biblioteka v Plovdiv, 1924, Sofia 1926, s. 181 - 287; Th. Gerasimov, *Einige Münzen und Medaillons von Philippopolis*, tamże, 1931/34, s. 117 - 130; Perinthus: E. Schönert, *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin 1965; Byzantium: E. Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion*, II: *Kaiserzeit*, Berlin-Amsterdam 1972; Deultum: J. Jurukova, *Die Münzprägung von Deultum*, I - II, Berlin 1973; Bizya: J. Jurukova, *Die Münzprägung von Bizye*, I - II, Berlin 1981.

⁶ N. A. Mušmov, *Antični moneti na Balkanskija poluostrav i monetite na b'lgarskite care*, Sofia 1912; opracowania na bazie monet Mezji i Tracji z zakresu — historii: E. Schönert-Geiss, *Zur Geschichte Thrakiens anhand von griechischen Münzbildern aus der römischen Kaiserzeit*, Klio, 49, 1967, s. 217 - 264; E. Condurachi, *L'activité des ateliers monétaires de la région danubienne — source de l'histoire romaine*, (w:) XIe Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm 1960, Résumés des communications, Uppsala 1960, s. 77 - 78; K. Kolev, *Monetite i istorijata na Plovdiv*, (w:) Arheologičeski proučuvanja za istorijata na Plovdivskija kraj, Plovdiv 1966, s. 56 - 84; architektury: T. Gerasimov, *Izobraženija na antični gradove v Trakija na moneti*, Numizmatika, 1, 1972, s. 33 - 35; B. Gerov, *Marcianopolis im Lichte der historischen Angaben und der archäologischen, epigraphischen und numismatischen Materialien und Forschungen*, Studia Balcanica, 10, 1975, s. 49 - 72; K. Majewski, *Le sanctuaire thrace et gréco-romain d'Apollon-Kendrisos à Philippopolis en Mésie Inferieure. Etude d'iconographie numismatique*, Thracia, IV, 1977, s. 189 - 206; sztuki: K. Kolev, P. Boev, *Porträts in der thrakischen Numismatik*, Pulpudeva, 1, 1976, s. 177 - 183; N. Zaprianov, K. Kolev, *Asclepios dargestellt auf antiken Münzen von Philippopol*, Folia medica, 4, 1971, s. 273 - 280; J. Jurukova, *Redki obrazci na skulpturnata plastika, predstaveni v' rhu monetite na Deultum*, Numizmatika, 3, 1972, s. 9 - 12; K. Kolev, *Džambaztepe, izobraženo v' rhu antična moneta ot Filipopol*, Izvestija na muzeite ot Južna B'lgarija, 1, 1975, s. 115 - 124; K. Kolev, *H'lm't Bunardžika, izobrazen v' rhu antična moneta ot Filipopol*, Numizmatika, 1 - 2, 1976, s. 28 - 35; tonże, *Taksimtepe, izobraženo v' rhu antični moneti ot Filipopol*, Izvestija na muzeite ot Južna B'lgarija, 3, 1977, s. 103 - 122; H. U. Instinsky, *Reiterstandbild Mark Aurels auf einer Münze von Pautalia*, Hamburger Beiträge zur Numismatik, 2, 1948, s. 66 - 68; religii: T. Gerasimov, *Numizmatičeski prinos' k' m religijata na Trakija*, IAI, 8, 1934, s. 163 - 182.

Rozmieszczenie mennic w Mezji Dolnej i Tracji w I - III w. n.e.

(* szczegółowa lokalizacja Coela (Koela) patrz: L. Robert, *Villes de la Chersonese et de la Thrace*, Hellenica, V 1948, s. 34 n.)

i Nicopolis ad Istrum, a z mennic trackich przewagę osiągały w poszczególnych okresach Anchialos, Hadrianopolis, Pautalia i Serdica⁷.

Mennice rozpoczęły działalność przeważnie w II w. od Hadriana, Antonina Piusa lub Marka Aureliusza. Niektóre funkcjonowały już od I w., a kilka kontynuowało niemal wprost emisje z wcześniejszych okresów (np. Tomis,

⁷ Patrz zestawienia: J. P. Callu, *La politique monétaire des empereurs Romains de 238 à 311*, Paris 1969, s. 38 - 39; skarby III w. zebrał B. Gerov, *Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde, das 2. und 3. Jh. (101 - 284)*, ANRW II 6, 1, (1978), s. 110 - 181.

Abdera, Byzantion czy Sestos). Maksimum działalności wszystkich mennic (z wyjątkiem Abdery) przypada podobnie jak na innych terenach na pierwszą połowę III w. Ta ogólna prawidłowość ma podłoże ekonomiczne i wiąże się z faktem, iż za Septymiusza Sewera nastąpił gwałtowny spadek bitych centralnie brązów⁸, toteż od tego czasu niedobór monety zdawkowej mógł być szczególnie silnie odczuwany. Niemniej różnice w natężeniu emisji poszczególnych mennic w ramach tego okresu można wiązać z konkretnymi wydarzeniami rozgrywającymi się na terenie Mezji i Tracji, potwierdzonymi wyobrażeniami na monetach⁹. Tak też wyraźne ożywienie kilku mennic trackich w okresie Karakalli (m.in. Pautalia, Serdica, Philippopolis, Byzantium i Perinthus) nastąpiło zapewne w związku z podróżą tego cesarza po Bałkanach śladami Aleksandra Wielkiego w 214 r.¹⁰ Nie jest wykluczone, że także pobyt Helio-gabala w 218 r. pozostawił swój ślad w postaci wyraźnego skoku emisji niektórych oficyn (w szczególności Nicopolis ad Istrum)¹¹. Największe natężenie działalności większości mennic Mezji i kilku trackich przypada na czasy Gordiana III. Wiąże się to zapewne przede wszystkim z przemarszem wojsk przez terytorium Bałkanów w 241 r. na wyprawę perską¹², a także pokonaniem w początkach 242 r. przez rzymskie oddziały pod osobistym dowództwem cesarza Jazygów i Karpów¹³.

Wydaje się, że w podobny sposób jak na wzrost emisji autonomicznych, należy patrzeć i na upadek mennic Tracji i Mezji¹⁴. Nastąpił on w okresie kryzysu finansowego Imperium, stopniowo pogłębiającego się od lat czterdziestych III w., kiedy to bicie monety brązowej stawało się coraz mniej opłacalne¹⁵. Było to zapewne główną przyczyną tego, że oficyny przestające funkcjonować nie wznowiały już najczęściej swojej działalności. Jednakże upadek poszczególnych mennic w różnym czasie, w okresie głównie od Gordiana III do Gallienusa, wskazuje, iż podstawowym jego powodem były najazdy plemion zadunaj-

⁸ A. Kunisz, *Obieg monetarny w Cesarstwie Rzymskim w latach 214/215 — 238 n.e. Od reform Karakalli do przywrócenia emisji antoniniana*, Katowice 1971, s. 71, 128 n.

⁹ Wydarzenia te omawia Schönert-Geiss, *Zur Geschichte*, passim.

¹⁰ Herodian IV 8, 1; patrz A. Stein, *Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia*, Sarajevo 1920, s. 106.

¹¹ Schönert-Geiss, *Zur Geschichte*, s. 221 i 226; o nasileniu tym wspomina Callu, o.c., s. 18 n.

¹² Patrz E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala-Leipzig 1941, s. 127; Schönert-Geiss, *Zur Geschichte*, s. 222.

¹³ Schönert-Geiss, *Zur Geschichte*, s. 226; Gerov, *Die Einfälle*, s. 126 n.

¹⁴ Schönert-Geiss, *Das Ende der Provinzialprägung in Thrakien und Mösien*, Klio, 50, 1968, s. 251 - 256; M. Salamon, *Przyczyny zaniku mennic miejskich w Azji Mniejszej w drugiej połowie III w. n.e.*, Wiadomości Numizmatyczne, 14, 1970, s. 146 - 162.

¹⁵ Callu, o.c., s. 180 n.

skich¹⁶. Te grabieżcze wyprawy obejmujące każdorazowo inne terytoria Bałkanów doprowadziły do zniszczenia zaplecza miast, burząc cały system gospodarki towarowo-pieniężnej napadniętego terytorium. Nowym argumentem dla omawianej problematyki są zestawienia kartograficzne znalezisk skarbów stezauryzowanych w III w.¹⁷, które wskazują na zbieżność chronologiczno-terytorialną ukrywania depozytów z zanikiem działalności określonych mennic. Pogląd, iż przyczyną zamykania mennic miejskich w czasach Gallienusa mogły być jakieś posunięcia władz państwowych, jest nie do przyjęcia¹⁸. Należy raczej sądzić, że podobnie jak we wcześniejszych okresach upadek pozostałych mennic nastąpił na skutek najazdów gockich¹⁹.

Najistotniejsze znaczenie dla poruszanych w dalszej części zagadnień ma fakt, iż pieniądz autonomiczny kursował tylko na rynku lokalnym, a zatem zasięg jego rozpowszechnienia organiczał się w zasadzie do terytorium prowincji, w której został wybity²⁰. Znaleziska monet lokalnych poza macierzystymi prowincjami wiążą się z ruchem ludzi, a zwłaszcza przesunięciami wojsk²¹. Przy analizowaniu relacji między Tracją a prowincjami azjatyckimi badacze często uznają odkrycia monet autonomicznych za świadectwo kontaktów handlowych między tymi obszarami²². Pogląd ten, zwłaszcza odnośnie do znalezisk kończących się emisjami z okresu po Gordianie III, tj. czasu pogłębiającego się kryzysu, trudno utrzymać. Monety Mezji i Tracji występują wraz z egzemplarzami dackimi i niektórymi innymi emisjami Wschodu najliczniej na obszarach przyłimesowych Renu i Dunaju, w przypadkach stwierdzonego kontekstu archeologicznego — najczęściej na terenie obozów wojskowych lub w bezpośrednim związku z nimi²³. W poprzek Bałkanów od Singidunum przez Viminacium, Naissus, Serdica, Philippopolis, Hadrianopolis, Perinthus i Byzantium prowadziła droga łącząca Wschód z Zachodem, która odegrała

¹⁶ Schönert-Geiss, *Das Ende*, passim; Salamon, o.c., passim.

¹⁷ Gerov, *Die Einfälle*, passim.

¹⁸ Tak Schönert-Geiss, *Das Ende*, s. 255.

¹⁹ Podobnie Salamon, o.c., s. 160, także Callu, o.c., s. 27.

²⁰ Kunisz, *Obieg*, s. 65 - 72, 119 - 126.

²¹ L. Robert, *Hautes études numismatiques I, Monnaies grecques 2*, Genève — Paris, 1967, s. 83 n., ostatnio D. Ulose, *Die griechischen Städte in Thrakien und ihre Verbindungen zu Kleinasien in der römischen Kaiserzeit*, Pulpudeva 4, 1983, s. 189.

²² Ostatnio V. Gerassimova-Tomova, *Wirtschaftliche und religiöse Beziehungen Thrakiens zum Osten*, Klio, 62, 1, 1980, s. 91 - 97.

²³ Obok egzemplarzy znalezionych podczas wykopalisk na terenach obozów wojskowych są to monety i medaliony pochodzące z grobów żołnierzy np.: L. Barkóczy, A. Kerényi, *Bronze Medallions of Thracian Issue from Brigetio*, Folia Archaeologica, 10, 1958, s. 77 - 87; K. Biró-Sey, *Egy Újabb Thráciai Veretű Bronzmedália Brigetióból*, Archaeologiai Értesítő, 88, 1961, s. 273 - 274; W. Hagen, *Bonner Jahrbücher*, 160, 1960, s. 527. Jako przykład mogą posłużyć znaleziska medalionów peryneckich, patrz. A. Bur-sche, „Medallion” of Perinthus Found near Gdańsk, Pulpudeva 4, 1983, s. 197 - 199.

ogromną rolę w transportach wojsk i w III w. była wielokrotnie wykorzystywana podczas wypraw perskich²⁴. Niektóre miasta portowe, a zwłaszcza Perinthus i Byzantium pełniły funkcję miejsca koncentracji (przeciągającej się czasem na dłuższe okresy) oddziałów transportowanych drogą lądową i morską²⁵. Żołnierze chętnie zapewne posługiwali się drobnym brązem miejskim uzyskiwanym w zamian za cesarskie srebrne i złote monety²⁶. Nie jest także wykluczone, że w okresie braku srebra i wzmożonej aktywności wojskowej drugiej i trzeciej ćwierci III w. pieniądz autonomiczny mógł w niektórych przypadkach służyć jako żold (*stipendia*)²⁷. Symptomatycznym zjawiskiem jest liczne wystąpienie w znaleziskach monet autonomicznych znad Dunaju i Renu, bitych okazjonalnie medalionów, które mogły mieć specyficzne znaczenie²⁸. W omawianych odkryciach zdecydowanie przeważają emisje miast leżących na głównej drodze przemarszu wojsk²⁹. Co więcej, niektóre znaleziska reprezentują całe „szlaki bojowe” na Wschód³⁰. Wszystkie te dane jednoznacznie wskazują, iż emisje Mezji i Tracji trafiły nad limes i tereny azjatyckie wraz z przesuwanymi się wojskami.

Monety autonomiczne są znakomitą źródłem dla badań relacji Barbaricum z Imperium. Znalezione na Północy są bowiem importami, które dają jedyną w swoim rodzaju możliwość ścisłego określenia jednocześnie ich proveniencji i chronologii. Na blisko 60 znalezisk monet autonomicznych w Europie Środkowo-Wschodniej, 14 stanowi emisje Mezji Dolnej, a 11 to egzemplarze trackie (wśród nich trzy medaliony)³¹. W świetle przedstawionych wcześniej danych można by teoretycznie przyjąć, że emisje lokalne trafiły do Barbari-

²⁴ Gren, o.c., s. 33 n.

²⁵ Barkóczy, Kerényi, o.c., s. 84 n.; CIL III 13 374; CIL III 7396; E. Schönert, *Der Hafen von Perinthos in der römischen Kaiserzeit*, Congresso Internazionale di Numismatica, Roma 11 - 16 Settembre 1961, II, Roma 1965, s. 313 - 317.

²⁶ Salamon, o.c., s. 146.

²⁷ Porównaj obserwacje A. Krzyżanowskiej na monetach antiocheńskich: *Les monnaies de Gordien III, frappées à Colonia Caesarea Antioche*, Wiadomości Numizmatyczne, 8, 1964, s. 1 - 22.

²⁸ Barkóczy, Kerényi, o.c., s. 85 n., E. Schönert, *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin 1965, s. 32 n.

²⁹ To jest trackie mennie Philippopolis, Hadrianopolis, Serdica, Perinthus, a także Deultum. Z mennie Mezji Dolnej przeważają nad limesem znaleziska monet Nicopolis ad Istrum i Marcianopolis, co pozostaje w związku z największą aktywnością tych officyn.

³⁰ Np. z Carnuntum — G. Elmer, *Der römische Geldverkehr in Carnuntum*, Numismatische Zeitschrift, 26 (66), 1933, s. 66 n., czy znany skarb z Arčar — T. Gerasimov, *Kolektivni nahodki na moneti*, IAI, 19, 1955, s. 605.

³¹ Patrz A. Kunisz, *East and Central European Finds of Autonomous Coins from the Roman Empire Period*, Wiadomości Numizmatyczne, 17 (Polish Numismatic News II), 1973, s. 27 - 39.

cum drogą pośrednią — via ośrodki limesowe. Omawiane monety docierałyby zatem nad Dunaj wraz z maszerującymi wojskami, gdzie mogły być spożytkowane do celów wymiany z Północą (na linii tradycyjnych szlaków). Ostatecznie nie da się w pojedynczych przypadkach tej ewentualności wykluczyć, niemniej rozrzut znalezisk emisji autonomicznych w Barbaricum, szczególnie ich koncentracja na południowym wschodzie i wschodzie (terytorium kultury czerniachowskiej i szczególnie grupy wołyńskiej — obszar Ukrainy) wskazuje na bezpośredni kierunek napływu³². Potwierdza to różnica w udziale procentowym poszczególnych mennic w znaleziskach z Północy w stosunku do terenów przylimesowych. Tak też w porównaniu z Panonią i Dacją na obszarach Barbaricum nie odkryto dotąd żadnego egzemplarza anonimowej mennicy dackiej³³ oraz znaleziono relatywnie znacznie mniej emisji Mezji Dolnej (Viminacium) na korzyść Tracji i mennic wschodnich³⁴.

Należy zatem przyjąć, iż gros emisji trackich, Mezji Dolnej, a także wschodnich napływało na Północ bez czynnego pośrednictwa terenów przylimesowych. Nie próbując bliżej odtwarzać przypuszczalnej trasy wędrówki tych monet, powróćmy do sposobu ich wyjścia poza teren Imperium. Największa liczba emisji autonomicznych znajdujących w Barbaricum przypada na czasy Gordiana III i Filipa Araba³⁵. Pozwala to ostatecznie wykluczyć użytkowanie tych monet do handlu z odległą Północą, ponieważ w Cesarstwie w sytuacji kryzysu III w., gdy zostaje nawet przerwana więź między prowincjami³⁶, zorganizowanie dalekosieżnej wyprawy kupieckiej było w praktyce niemożliwe. Pozostaje zatem powiązać odpływ omawianej grupy monet z terenów rzymskich prowincji z wydarzeniami historycznymi tego okresu — tj. w pierwszym rzędzie z inwazjami gockimi³⁷. Jak zostało to udowodnione, podstawowym

³² Kunisz, j.w., s. 35 n.

³³ Np. w Apulum na 55 emisji autonomicznych III w. 30 nosi napis *Provincia Dacia*; J. Winkler, *Circulația monetară la Apulum*, Acta MN, II, 1965, s. 215 - 256; podobne proporcje można zaobserwować w Porolissum; eadem, *Despre Circulația monetară la Porolissum*, Acta MN, I, 1964, s. 215 - 233; patrz także eadem, *Zur Problematik der Handelsbeziehungen Daziens mit den griechisch-orientalischen Städten*, (w:) *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, 1968, s. 362 n. oraz J. Winkler, C. Baloi, *Circulația monetară așezările antice de pe teritoriul comunei Orlea*, Acta MN, X, 1973, s. 199 - 203; w Carnuntum znaleziono 30 monet dackich, przy 8 egzemplarzach z Tracji i Mezji Górnej — Elmer, o.c., s. 66 n.

³⁴ W Carnuntum na 370 monet autonomicznych III w. 312 to emisje z Viminacium; Elmer, o.c., s. 66 n.; podobnie w Intercisa; M. R. Alföldi, *Der Geldverkehr von Intercisa*, (w:) *Intercisa*, I, Budapest 1964, s. 142 - 165.

³⁵ Kunisz, *East*, s. 35.

³⁶ Patrz artykuły w ANRW II, 5, 2 (1976).

³⁷ L. Schmidt, *Die Ostgermanen. Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, München 1941; Gerov, *Die Einfälle*, s. 124 n.; H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, München 1979.

celem tych najazdów była niewątpliwie grabież³⁸. Brązy autonomiczne wydają się być jednakże niełatwym do pozyskania i dość mało efektywnym łupem, zwłaszcza w porównaniu z drogocennymi wyrobami stanowiącymi wyposażenie świątyń czy pałaców, znajdowanymi w grobach horyzontu zakrzowskiego³⁹. Niemniej jedynym narzucającym się w niektórych wypadkach wyjaśnieniem jest grabież, dokonywana być może bezpośrednio na pokonywanej ludności (wojskach)⁴⁰. W zrozumieniu sposobu, w jaki monety te mogły trafić na Północ, pomaga nam tekst Jordanesa, który zamykając relację o najeździe z lat 261/262, a zarazem kończąc całość informacji o wojnach gocko-rzymskich w III w. wzmiankuje o powrocie Gotów do własnych siedzib (*Getica*, 110). Mając na uwadze bezpośrednie dotarcie większości emisji autonomicznych do rąk barbarzyńców, trudno przyjąć, że stanowiły one część rocznych wynagrodzeń (*annua munera*) czy innych trybutów, o których wspomina *Getica* (89), a także Petrus Petricius⁴¹. Rolę tę pełnił zapewne w pierwszym rzędzie złoty i „srebrny” kruszec (antoniniany), którym administracja rzymska próbowała sobie zapewnić spokój na granicy dunajskiej w okresie nasilenia walk na głównej linii frontu, tj. na Wschodzie. Omawiane monety mogły natomiast być rodzajem wynagrodzenia, a w przypadku medalionów nawet uhonorowania, za dostarczenie posiłków i uczestnictwo w tych walkach. W 243 r. oddziały gockie maszerują z Gordianem III na Wschód⁴², a udział ich w walce z Persami potwierdza napis Szapura I z Naks-i Rustem⁴³.

Emisje autonomiczne mogą zatem stanowić m. in. pierwsze uchwytnie archeologiczne świadectwo współpracy gocko-rzymskiej, która w nieco późniejszym okresie (IV w.) nabrała rozmachu⁴⁴ i stanowiła podstawowe źródło całych strumieni monet, medalionów oraz innych kategorii wyrobów napływających na Północ⁴⁵.

³⁸ M. Salamon, *The Chronology of Gothic Incursions into Asia Minor in the IIIrd Century A. D.*, Eos, 59, 1971, s. 136 n.

³⁹ Np. czwórnóg z Zakrzowa I — Grempler, *Der fund von Sacrau*, Breslau 1888, czy trójnóg i srebrne naczynia ze Szaży 2 — V. Ondruch, *Bohaté hroby z doby rimskej na Slovensku*, Bratislava 1957.

⁴⁰ Np. odnośnie do monety Galiena bitej w Efezie znalezionej w Szymkowcach na Wołyniu (J. Kolendo, *Studia z dziejów numizmatyki. Zbiory w Krzemieńcu*, Archeologia, XX, 1969, s. 104 - 105) w powiązaniu z wyprawą gocką z lat 261/262, w trakcie której uległ zniszczeniu jeden z „cudów świata”, świątynia Artemidy w Efezie (*Getica*, 107).

⁴¹ *Historici Graeci Minores*, ed. L. Dindorff, I, Lipsiae 1870, fr. 8.

⁴² Zapewne przez Trację — SHA, *Vita Gordiani*, 26, 4.

⁴³ V. G. Łukonin, *Kultura sasanidskiego Irana*, Moskwa 1969, s. 53.

⁴⁴ Goci jako *foederati* — patrz Schmidt, o. c., s. 223 n.

⁴⁵ Np. *siliquae*, srebrnych naczyń i sztabek Konstancjusza II znajdujących głównie na terenach kultury czerniachowskiej (zwłaszcza zadunajskiej Dacji i Mołdawii; C. Preda, *Circulația monedelor romane postauréliene în Dacia*, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, 26, 1975, s. 449 n.; A. A. Nudelman, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, Kiśinev 1976).

Monety lokalne badane w szerszym zakresie wykazują interesujące związki o historycznym podłożu między natężeniem bądź spadkiem liczby emisji, wyobrażeniami na nich umieszczanymi a frekwencją w znaleziskach, zarówno na obszarze Imperium, jak i poza jego granicami.

Uniwersytet Warszawski (Warszawa)

AUTONOMOUS COINS OF THRACIA AND MOESIA AND THEIR SPREAD IN THE CENTRAL-EUROPEAN BARBARICUM

Summary

During various periods of the I - IIIrd century A.D. 7 mints existed in Moesia Inferior and 21 in Thracia. Issues of the former have quite fine catalogue, while the greater part of coins from Thracian mints is not published that well, so there are many difficulties in studying them.

First half of the IIIrd century A.D. was the period of the highest activity of almost all Eastern mints. That is the consequence of decrease in bronze coinage, from Septimius Severus on minted in small quantity. However differences in the intensity of particular mints' output in this period are connected with historical events in Moesia and Thracia, which are expressed by the coins' reverses (for instance the journey of Caracalla in 214, the visit of Elagabalus in 218 or marches of troops and fights with Carpi, Sarmatians and Goths during the Gordianus III reign). The decline of Thracian and Moesian mints has its economical explanation. Autonomous coins grew overvaluable, as the result of the devaluation of *antoniniani*, so mintage of the former became unprofitable. That is probably why the mints which had stopped production, very often did not start it again. The decline of particular mints in different periods from Gordian III through Gallienus suggests that the main reason for it were incursions of the North Danubian tribes. The new points speaking for this idea come from recently published maps of the IIIrd century A.D. hoards from the Bulgarian area, where the chronological and territorial convergence in the abandonment of hoards and crash of mints can be seen.

Autonomous coinage was intended only for local or regional circulation. Scattered finds of these coins outside their mother provinces were connected with migrations, particularly with movements of troops. Coins and medallions of Thracia and Moesia were found in great quantity in the *limes* region, very often in military camps. During the times of scarcity of silver and great military activity, autonomous coinage might be used as a *stipendium*. Finds of local emissions outside the *limes* are a very good source to study the relations between *Barbaricum* and Imperium. They are the only imports which give possibility to qualify simultaneously their chronology and provenience with great precision. In the number of 60 finds of autonomous coinage in Central-European *Barbaricum* 14 are from Moesia and 11 from Thracia (3 of single medallions). Their dispersion, particularly concentration in the south-east and east suggests that these emissions were influenced without *limes* intermedium. The most numerous pieces are from times of Gordianus III and Philippus. In this period of fights and destruction of market, the trade, particularly far-reaching could not take place. Influx of autonomous coins might be connected only with historical events — Gothic incursions in first. These

emissions might find their way towards North as a plunder of returning troops. More probable they were a type of payments or rather gratifications for Goths fighting together with Roman, army in the East.

Autonomous coins reflect very interesting historical connections between their reverses, intensity of the emissions and frequency in the finds within Imperium Romanum and also outside its frontiers.

Translated by Maria Kozakiewicz